

Frank van der Meij 3830632  
Taman Autar 3204980

# Jerusalem: A City That Never Sleeps

LAS interdisciplinaire scriptie



Frank van der Meij (Geschiedenis) 3830632  
Taman Autar (Algemene Sociale Wetenschappen) 3284980  
Scriptiebegeleider: Herman Hendriks  
Vakreferent Geschiedenis: Rob Meens  
Vakreferent ASW: Fenella Fleischmann

Frank van der Meij 3830632  
Taman Autar 3204980

## Inhoudsopgave

Inleiding	pagina 3
Jeruzalem en de Eerste Kruistocht: een historisch overzicht	pagina 6
Jeruzalem en de Eerste Kruistocht: een sociale analyse	pagina 18
Integratie van de disciplinaire inzichten	pagina 27
Literatuurlijst	pagina 31

## Inleiding

Jeruzalem. Een van de oudste steden ter wereld en al eeuwenlang een centrum van conflicten van zowel religieuze als seculiere aard. In dat opzicht is de karakterisering *city that never sleeps*, die doorgaans gebruikt wordt om New York te beschrijven, ook toepasbaar op Jeruzalem. De stad is door de eeuwen heen in handen geweest van moslims, christenen en joden, en heeft voor al deze partijen nooit haar religieuze belang verloren. Deze drie religies hebben door de eeuwen heen samengewoond in deze stad, een situatie die altijd al tot spanningen leidde en ook nu nog voor spanningen zorgt. Ook in de Middeleeuwen was Jeruzalem een stad waarin meerdere religies naast elkaar leefden. Het is deze periode die wij in onze scriptie bestuderen. Omdat de Middeleeuwen een bijzonder langdurig tijdperk is, van maar liefst 1000 jaar, wat het risico met zich meebrengt dat de scriptie hierdoor al snel veel te algemeen dreigt te worden, zal de nadruk vooral liggen op de Eerste Kruistocht, die bij wijze van spreken precies in het midden van de Middeleeuwen plaatsvond. De hoofdvraag van onze scriptie luidt:

*Hoe veranderden de sociale verhoudingen in Jeruzalem door de Eerste Kruistocht?*

Onderzocht zal worden hoe de sociale verhoudingen in Jeruzalem waren vóór de inname van de stad door de kruisvaarders, wat er allemaal na de inname in 1099 veranderde, maar vooral *hoe* deze veranderingen te verklaren zijn. De disciplines die gebruikt zullen worden bij het beantwoorden van deze vraag zijn Geschiedenis en Algemene Sociale Wetenschappen. Op het eerste gezicht lijkt de onderzoeksvraag door alleen de discipline Geschiedenis beantwoordt te kunnen worden. Het is inderdaad zo dat een puur historisch onderzoek een antwoord op de onderzoeksvraag kan geven, maar het onderzoek ontbeert dan toch de nodige breedte. Een onderzoek naar de sociale verhoudingen in Jeruzalem in de Middeleeuwen moet immers rekening houden met vele aspecten: historische ontwikkelingen, sociologische aspecten, religieuze en militaire dimensies, deze spelen allemaal een rol. Geschiedenis alleen kan al deze aspecten niet adequaat behandelen. De discipline Algemene Sociale Wetenschappen kan hierbij hulp verlenen. Daarom is de taakverdeling binnen deze scriptie als volgt:

De discipline Geschiedenis kan een historisch overzicht bieden van de bevolkingsgroepen in de stad en zo het belang van Jeruzalem duidelijk maken. Daarnaast kan deze discipline de gebeurtenissen van de Eerste Kruistocht beschrijven. Met andere woorden; deze discipline geeft de context voor het sociaalwetenschappelijk onderzoek aan. Enkele deelvragen die daarbij aan bod zullen komen zijn de volgende:

*Hoe kwamen de verschillende bevolkingsgroepen in Jeruzalem tot stand?*

*Waarom was Jeruzalem van belang voor zowel christenen, Joden als moslims?*

*Wat is de geschiedenis van de Eerste Kruistocht?*

Door het beantwoorden van deze vragen schept de discipline Geschiedenis een kader voor Algemene Sociale Wetenschappen waarbinnen dieper op de sociale verhoudingen kan worden ingegaan. Het historische deel van de scriptie zal gebaseerd worden op literatuuronderzoek, waarbij zowel primaire als secundaire bronnen geanalyseerd zullen worden om de bovengenoemde vragen te beantwoorden.

Wat Geschiedenis niet kan doen is een beschrijving geven van de sociale dynamiek die in Jeruzalem plaatsvond, of een sociologisch perspectief bieden op de wijze waarop mensen van verschillende religies in één stad naast elkaar leefden. Algemene Sociale Wetenschappen (ASW) is daar veel beter toe in staat aangezien dit interdisciplinaire spanningsveld van sociologie, antropologie en psychologie erop gericht is inzicht te bieden in het gedrag van mensen en alles wat daarbij komt. Nu zijn er van het middeleeuwse Jeruzalem geen harde cijfers beschikbaar over de bevolkingsaantallen. Wij zijn ons bewust van deze beperkingen, maar zijn overtuigd dat ASW een bijdrage kan leveren met theorieën over religieuze conflicten en multiculturalisme. De volgende deelvragen worden behandeld in het ASW-hoofdstuk:

*Wat was de sociale dynamiek tussen de drie voornaamste bevolkingsgroepen in Jeruzalem ?*

*Wat kunnen theorieën over religieuze conflicten ons zeggen over de Eerste Kruistocht?*

*In hoeverre was Jeruzalem ten tijde van de Eerste Kruistocht een multiculturele samenleving?*

Frank van der Meij 3830632  
Taman Autar 3204980

Vooraf de laatste deelvraag, over de toepasbaarheid van het concept 'multiculturele samenleving', is zeer relevant voor ons probleemgebied. Vragen met betrekking tot de sociale verhoudingen tussen de bevolkingsgroepen voor, tijdens en na de Eerste Kruistocht, zijn überhaupt zeer geschikt voor onderzoek vanuit het perspectief van Algemene Sociale Wetenschappen.

Samen kunnen Geschiedenis en Algemene Sociale Wetenschappen een completer en bevredigender antwoord geven op de onderzoeksvraag dan ieder voor zich. Aangezien het niet voor de hand ligt om het over de sociale dynamiek van de verschillende bevolkingsgroepen van Jeruzalem te hebben voordat de context gegeven is volgt nu eerst het geschiedkundige hoofdstuk.

## Jeruzalem en de Eerste Kruistocht: een historisch overzicht

De hoofdvraag van deze scriptie luidt: *Hoe veranderden de sociale verhoudingen in Jeruzalem door de Eerste Kruistocht?* Dit gedeelte van de scriptie zal deze hoofdvraag bekijken vanuit het perspectief van de discipline Geschiedenis. Waarom was Jeruzalem van belang voor zowel christenen, joden als moslims? Wat is de geschiedenis van de Eerste Kruistocht? Deze vragen en meer worden behandeld in dit hoofdstuk. Het is van belang om eerst een korte geschiedenis te geven van de stad Jeruzalem, van haar stichting tot en met de inname van de stad door de kruisvaarders in 1099. Hierbij zal ook aandacht worden besteed aan de verschillende religies die in de stad samenwoonden; de joden, christenen en moslims. Zo ontstaat een historisch overzicht van zowel de verschillende bevolkingsgroepen in de stad als de gebeurtenissen die tot de Eerste Kruistocht leidden. Met deze historische context kan vervolgens dieper worden ingegaan op de Eerste Kruistocht.

### **Geschiedenis van Jeruzalem**

Jeruzalem is een zeer bijzondere stad. Volgens historicus Simon Sebag Montefiore is Jeruzalem "het huis van de Ene God, de hoofdstad van twee volkeren, de tempel van drie religies en de enige stad die twee keer bestaat - in de Hemel en op Aarde." (Montefiori, 2011). De stad heeft geen rustige geschiedenis gehad. In haar meer dan zesduizend jarige bestaan is de stad twee keer vernietigd, drieëntwintig keer belegerd, vierenzeventig keer veroverd en maar liefst tweeënvijftig keer aangevallen (Cline, 2004). Voor een van de oudste steden van de wereld is het haast onbegonnen werk een volledige geschiedenis te geven en dat is ook niet het doel van deze scriptie. Daarom zal in dit disciplinaire hoofdstuk de geschiedenis van Jeruzalem tot de Eerste Kruistocht in vogelvlucht worden gepresenteerd.

Het gebied rond Jeruzalem was ten tijde van de Eerste Kruistocht al duizenden jaren bewoond; de eerste sporen van menselijk leven dateren uit 5000 voor Christus (Montefiori, 2011). Een echte nederzetting wordt pas genoemd in een Egyptische bron uit 1900 voor Christus, als verwezen wordt naar het dorp Ursalim (idem). Ten tijde van het Egyptische Nieuwe Rijk (1550-1070 v.Chr.) was Jeruzalem (of Jebus, zoals er in deze tijd door de Bijbel naar Jeruzalem wordt verwezen) al een ommuurde stad, onderdeel van het Egyptische rijk, totdat dit rijk in verval raakte. Toen werd Jeruzalem onafhankelijk (Cline, 2004). In 1000 voor Christus werd de stad ingenomen door de Israëlitische koning David (idem). Zijn zoon en

opvolger Salomo gaf de opdracht om de legendarische Tempel van Salomo te bouwen, die het culturele en religieuze middelpunt van de regio zou worden (Montefiori, 2011). Deze tempel werd in de zesde eeuw voor Christus vernietigd tijdens een Babylonische invasie, waarna de bevolking de stad uit vluchtte (Cline, 2004). Onder de Perzische keizer Cyrus de Grote raakte de stad echter opnieuw bevolkt en werd de Tweede Tempel gebouwd op de restanten van de Tempel van Salomo (Idem). Het gebied van Jeruzalem viel in handen van de Macedoniërs toen Alexander de Grote het Perzische Rijk veroverde, en werd na diens dood een conflictgebied voor zijn opvolgers (idem). Deze situatie duurde tot 167 voor Christus, toen de opstand van de Makkabeeën opnieuw resulteerde in een zelfstandige Joodse staat (Montefiori, 2011). Deze staat bleef meer dan een eeuw bestaan, totdat Jeruzalem in 37 voor Christus door Herodotus werd ingenomen. Na zijn dood werd de stad onderdeel van het Romeinse Rijk. Een opstand tegen de Romeinen in het jaar 66 AD leidde tot de Romeinse verovering van Jeruzalem en de vernietiging van de Tweede Tempel in 70 AD. Jeruzalem bleef een deel van het Romeinse en daarna het Byzantijnse Rijk tot het jaar 638, toen de stad werd ingenomen door het moslim kalifaat (Cline, 2004). Onder de heerschappij van de moslims bloeide de stad op en werden enkele beroemde gebouwen zoals de Rotskoepel gebouwd. De verschillende moslimdynastieën voerden regelmatig strijd over Jeruzalem, tot de Fatimiden de stad in 1098 overnamen (Montefiori, 2011). Zij zouden voorlopig de laatste moslimheersers over Jeruzalem zijn. Een jaar later werd de stad ingenomen door de legers van de Eerste Kruistocht (Cline, 2004). Deze inname ging met veel bloedvergieten gepaard; duizenden burgers, met name moslims en joden, werden vermoord in een bloedbad zo groot dat de kruisvaarders "tot hun enkels door het bloed waadden." (Fordham, 2014). Het zal geen verbazing wekken dat dit bloedbad ernstige gevolgen had voor de sociale dynamiek binnen Jeruzalem. Daar zal in het volgende hoofdstuk meer aandacht aan worden besteed. Nu zal eerst de geschiedenis van de drie belangrijkste bevolkingsgroepen van Jeruzalem bekeken worden: dat zijn respectievelijk de joden, christenen en moslims.

### **De joden en Jeruzalem**

Het Joodse volk leeft al het langst in Jeruzalem, zodat het toepasselijk is om hen eerst te behandelen. Het is uiteraard onmogelijk om van één historisch Joods volk te spreken en daarom zal dit gedeelte van de scriptie zich vooral richten op de rol van Jeruzalem in de

Joodse religie en cultuur en de totstandkoming van het Joodse bevolkingsdeel van Jeruzalem. De oorsprong van de relatie tussen het Joodse volk en Jeruzalem gaat volgens de Bijbel terug tot het moment dat Jacob, de kleinzoon van Abraham, de locatie zag en uitriep dat deze het Huis van God was en de poort naar de Hemel. (Genesis 28:17) Het gebied rond Jeruzalem werd (en wordt ook nog steeds) als het Beloofde Land gezien. In het jaar 1000 voor Christus werd Jeruzalem door koning David tot hoofdstad van het Israëlitische koninkrijk uitgeroepen, en vanaf dat moment ontwikkelde de stad zich tot een van de belangrijkste locaties van de Joodse religie. Davids opvolger Salomon bouwde vervolgens de legendarische Tempel van Salomon op de Tempelberg, die het spirituele centrum en heiligste plek van de Joodse religie zou worden. Zoals gezegd vernietigden de Babyloniërs deze tempel echter en leefde het Joodse volk een eeuw in ballingschap voordat het terugkeerde en de Tweede Tempel bouwde. Ook deze tempel werd verwoest, ditmaal door de Romeinen, en opnieuw werden de Joden uit de stad verbannen (Cline, 2004). Pas vanaf 638, nadat de stad door de moslims was ingenomen, kon er weer een Joodse gemeenschap in Jeruzalem ontstaan. De Tempelberg had altijd zijn religieuze betekenis behouden. Het enige overgebleven gedeelte van de Tweede Tempel, de westmuur (tegenwoordig vooral bekend als de Klaagmuur), werd de plaats waar men het dichtste bij de Tempelberg kon komen. Directe toegang tot de Tempelberg is binnen de Joodse religie onmogelijk, omdat uitsluitend reine mensen de berg mogen betreden. Deze reinheid kan echter alleen maar worden verkregen door middel van een zuiveringsritueel waarbij de as van een rode koe nodig is, een diersoort die uitgestorven is. Onder de moslimheerschappij stond het de joden vrij om volgens hun geloof te leven. Hoewel het nagenoeg onmogelijk is om er achter te komen hoe tevreden de joden met de moslimheerschappij waren dient wel opgemerkt te worden dat joden meededen aan de verdediging van Jeruzalem tegen de Eerste Kruistocht (Tyerman, 2006). Waarschijnlijk vreesden de joden dat zij onder een christelijke heerschappij opnieuw uit de stad verbannen zouden worden. Bovendien was de joodse gemeenschap van Jeruzalem op de hoogte van de golf van Jodenvervolgingen die in het kielzog van de kruisvaarders op weg naar Jeruzalem in Frankrijk en Duitsland was ontstaan (Riley-Smith, 2003).



## **De christenen en Jeruzalem**

Ook voor de christelijke religie is Jeruzalem een bijzonder belangrijke locatie. Jeruzalem was volgens de Bijbel de plek waar Jezus als kind naar toe werd gebracht, waar hij predikte en waar hij uiteindelijk gekruisigd werd. Het is bovendien de locatie van zijn wederopstanding (Schein, 2005). Een van de heiligste gebouwen van het christendom, de Heilige Grafkerk, staat op de vermeende locatie van de wederopstanding van Jezus. Daarom zagen (en zien) vele christenen Jeruzalem als het centrum van de wereld (idem). Tijdens de regeerperiode van Constantijn de Grote in de vierde eeuw groeide het belang van de stad verder (Cline, 2004). Tijdens het Concilie van Nicaea in 325 genoot de bisschop van Jeruzalem een speciale status en tijdens het Concilie van Chalcedon een eeuw later werd het bisdom Jeruzalem een autocefaal, oftewel een onafhankelijk bisdom dat geen verantwoording hoefde af te leggen aan andere kerkelijke autoriteiten (Fordham, 2014). De speciale status van Jeruzalem werd nog versterkt toen keizer Justinianus van de stad een van de vijf patriarchaten maakte die de belangrijkste steden van het Christendom vertegenwoordigde; Jeruzalem, Alexandrië, Constantinopel, Rome en Antiochië .

Voor pelgrims was Jeruzalem de belangrijkste bestemming, aangezien deze het hun mogelijk maakte om letterlijk in de voetstappen van Jezus te lopen (Gabriele, 2012). Vóór de elfde eeuw kwamen pelgrimages naar Jeruzalem sporadisch voor, met name vanwege het gevaar dat de reis naar het Heilige Land met zich meebracht (idem). Er waren twee manieren voor Europese christenen om naar Jeruzalem te gaan, een landroute en een zeeroute. Elk van deze routes bracht zijn eigen gevaren met zich mee, van natuurlijke maar ook van menselijke aard. Delen van de landroute waren bijvoorbeeld in handen van moslims, en piraten bedreigden de zeeroute. Tegen het einde van de tiende eeuw heroverden de Byzantijnen delen van de Balkan en het hedendaagse Syrië, wat het voor pelgrims mogelijk maakte om vrijwel de gehele reis over christelijk grondgebied af te leggen (idem). In de elfde eeuw werden er dan ook grootschalige pelgrimages georganiseerd naar Jeruzalem (Gaposchkin, 2013). Zo vertrokken in 1026 ongeveer zeventienhonderd edellieden en geestelijken vanuit Frankrijk naar het Heilige Land (Gabriele, 2012). Enkele jaren later, in 1033, vermeldt de monnik Rodulfus Glaber, trok een enorme verzameling mensen "vanuit de hele wereld" naar de Heilige Grafkerk, bestaande uit zowel armen als rijken (idem).

Jeruzalem begon een steeds populairdere bestemming te worden voor pelgrims, die in steeds grotere groepen naar de stad trokken (idem).

Vanaf 638, toen Jeruzalem door de moslims werd ingenomen, ontstond een moeizame relatie tussen de christenen en de moslims in de stad. Christenen vormden het grootste deel van de bevolking van Jeruzalem en dat zou zo blijven tot en met de inname van de stad door de kruisvaarders (Ford, 2004). Hoewel het christenen doorgaans werd toegestaan om hun geloof te belijden, waren er ook periodes waarin de christenen van de stad wel degelijk vervolgd werden. Na de moslimverovering werden christenen sterk beperkt in hun bewegingsvrijheid en moesten zij in het alledaagse leven voorrang geven aan moslims. Ook werd het aantal pelgrims beperkt. Deze toch al beperkte vrijheden van christenen werden verder beperkt in periodes waarin de moslims oorlog voerden met de Byzantijnen. In enkele gevallen kwam het zelfs tot vervolgingen, waarbij kerken en processies werden aangevallen. Hoe slechter het met de oorlogsinspanningen van de moslims ging, hoe heviger de spanningen tussen moslims en christenen. Aan het begin van de elfde eeuw bereikten deze spanningen een hoogtepunt toen de kalief van de Fatimiden al-Hakim beval dat alle christelijke (en joodse) religieuze gebouwen vernietigd moesten worden. Hierbij werd zelfs de Heilige Grafkerk verwoest. Het zou bijna twee decennia duren voordat deze herbouwd kon worden. In 1073 werd Jeruzalem ingenomen door de Turkomanen, die grootschalige verwoestingen aanrichtten, wat de bevolking aanzette tot een opstand zodra het Turkomaanse leger de stad had verlaten. Toen de Turkomanen in 1077 terugkeerden heroverden ze de stad en vermoordden naar schatting drieduizend inwoners van Jeruzalem. Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat er bij de slachting met name christenen werden gedood (sterker nog, ook de moslims die naar de Al-Aqsa moskee waren gevluht werden vermoord) leidde het nieuws van deze gebeurtenis tot grote ophef in Europa. (Cline, 2004). In hoeverre deze gebeurtenis tot de organisatie van de Eerste Kruistocht leidde zal verderop in dit hoofdstuk aan de orde komen.

### **De moslims en Jeruzalem**

Ook binnen de islam speelt Jeruzalem een belangrijke rol. Niet alleen wordt de stad in verband gebracht met enkele islamitische profeten zoals Salomo en Jezus; Jeruzalem is ook de plek waar de profeet Mohammed naar de hemel ging en de Vijf Zuilen van de Islam

ontving. Toen de stad in 638 op de Byzantijnen werd veroverd betekende dit voor Jeruzalem de vierde religieuze inname; de oorspronkelijk Kanaänse stad was achtereenvolgens joods en christelijk geworden en werd nu islamitisch. Volgens de legende liet de leider van de moslimlegers, Umar ibn al-Khattab zich na de verovering naar de Tempelberg leiden. Daar zag hij hoe de Tempelberg vervuild was na eeuwenlang door de christelijke bevolking gebruikt te zijn geweest als vuilnisbelt en begon hij met het schoonmaken van deze heilige locatie. Vervolgens liet hij een tijdelijke moskee bouwen op de berg. De opvolgers van Umar bouwden steeds grotere en indrukwekkendere religieuze gebouwen op de Tempelberg, met als belangrijkste voorbeelden de Rotskoepel en de al-Aqsa moskee. Deze gebouwen hadden naast hun religieuze betekenis ook een symbolische betekenis. Niet alleen waren ze bedoeld om te concurreren met de religieuze gebouwen van de joden en christenen, zoals de Heilige Grafkerk, maar op de Rotskoepel stonden bijvoorbeeld inscripties die de Heilige Drie-eenheid afwezen (Cline, 2004). Mede dankzij deze gebouwen werd Jeruzalem na Mekka en Medina de heiligste stad van de Islam.

De verheven status van Jeruzalem maakte de stad regelmatig tot doelwit van strijd tussen verschillende moslim dynastieën. Dit uitte zich, zoals we zagen, in oorlog en rellen maar had ook invloed op de wetgeving binnen de stad. Zo bleef het Byzantijnse bestuurssysteem na de moslimverovering vrijwel intact en konden de christelijke leden van dit systeem hun baan behouden (Ford, 2004). Toen steeds meer Arabische geleerden in de stad kwamen wonen werd het bestuur van de stad overgenomen door moslims (idem).

### **De Eerste Kruistocht**

Nu we de drie belangrijkste bevolkingsgroepen van Jeruzalem nader bekeken hebben zal in deze paragraaf dieper worden ingegaan op de Eerste Kruistocht. Het ontstaan van de kruistochten is een van de meest onderzochte onderwerpen in de geschiedenis en er zijn dan ook talloze theorieën over de manier waarop deze tot stand kwamen. Hier zal vooral aandacht worden besteed aan de Eerste Kruistocht en het doel van deze onderneming. Een van de beroemdste werken over dit onderwerp is *Die Entstehung des Kreuzzugsgedanken* van de Duitse historicus Carl Erdmann. Volgens Erdmann was de Eerste Kruistocht vooral bedoeld om het Byzantijnse Rijk te helpen en het geweld in Europa een nieuwe uitlaatklep te geven (Erdmann, 1980). De verovering van Jeruzalem zou slechts een secundair doel zijn.

Thomas Madden benadrukt dat de Eerste Kruistocht bedoeld was om de christenen in het Heilige Land te hulp te schieten, wat inhoudt dat de expeditie een reactie was op onder andere de slachting van 1077 (Madden, 2013). De waarheid is waarschijnlijk een combinatie van al deze verschillende beweegredenen.

In maart 1095 vroeg de Byzantijnse keizer Alexius Comnenus paus Urbanus II om militaire hulp tegen de moslims (Tyerman, 2006). Volgens de ambassadeurs van de keizer bedreigden heidenen de oosterse christenen zozeer, dat zelfs Constantinopel in gevaar was (idem). In november van dat jaar riep Urbanus II het Concilie van Clermont bijeen, waar hij zijn beroemde speech zou houden waarin hij tot een kruistocht naar het Heilige Land opriep. Er zijn meerdere versies van deze speech bewaard gebleven, zowel van ooggetuigen als van mensen die niet bij het Concilie aanwezig waren (Fordham, 2014).

Wat deze versies gemeen hebben is dat ze allemaal enige tijd na het Concilie geschreven zijn; Fulcher van Chartres bijvoorbeeld was waarschijnlijk aanwezig bij het Concilie maar schreef zijn *Historia Hierosolymitana* (geschiedenis van Jeruzalem) pas rond 1100; dat is vijf jaar na het Concilie (Hagenmeyer, 1913). Hoewel er meerdere versies zijn komt in al deze versies een centraal element voor: er is sprake van een oorlog in de naam van God om het Heilige Land terug te veroveren. In de meeste gevallen wordt ook gesproken van een *remissio peccatorum*, wat betekent dat meedoen aan de Kruistocht iemand van al zijn zonden verlost (Fordham, 2014).

De speech van Urbanus II was bijzonder populair. Zijn boodschap werd via het kerkelijk bestuur door Frankrijk en de rest van Europa (met name Duitsland en Italië) verspreid. Al binnen een jaar waren tussen de zeventig en tachtigduizend mensen begonnen aan de reis naar Jeruzalem en deze aantallen bleven maar groeien.

Tijdens de reis van de kruisvaarders naar het oosten vond er in West-Europa een groot aantal acties plaats die gericht waren tegen de Europese joden. Tussen december 1095 en juli 1096 werden joodse gemeenschappen in Frankrijk en Duitsland uitgemoord, beroofd of gedwongen zich tot het christendom te bekeren. Zo werden de joden van de stad Regensburg tijdens een massaceremonie in de Donau gedoopt, wat tot een grote hoeveelheid zelfmoorden onder de joden leidde, terwijl de joodse gemeenschap van Mainz volledig werd uitgeroeid (Tyerman, 2006/ Riley-Smith, 2003). Deze gewelddadige activiteiten

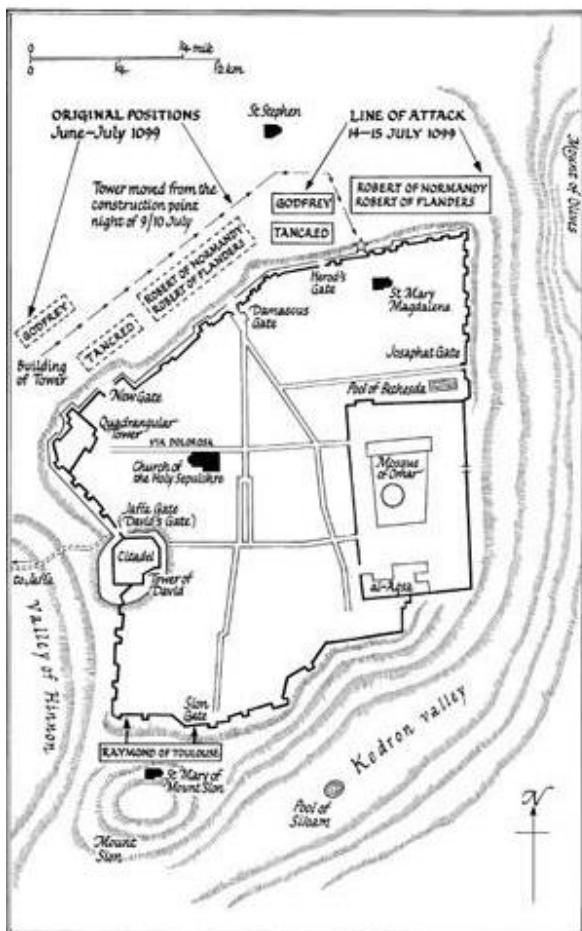
vonden volgens contemporaine bronnen hun oorsprong in de grote hoeveelheid ongedisciplineerde leken die met de kruisvaarderlegers optrokken, maar aan deze verklaring wordt door historici getwijfeld (Riley-Smith, 2003). De Jodenvervolgingen vonden namelijk ook plaats in aanwezigheid van gedisciplineerde legermachten, die geleid werden door ervaren legeraanvoerders (Riley-Smith, 2003). Een waarschijnlijker verklaring is het religieus fanatisme onder de kruisvaarders (Riley-Smith, 2003). Historicus Jonathan Riley-Smith geeft twee aspecten weer van dit fanatisme ten opzichte van de joden. Ten eerste konden sommige kruisvaarders joden en moslims nauwelijks van elkaar onderscheiden. Moslims waren dan wel vijanden van het christendom, maar joden waren vijanden van het christendom die ook nog eens binnen het gebied van de Kerk woonden (Riley-Smith, 2003). Veel kruisvaarders konden dan ook niet begrijpen dat hen gevraagd werd om de wapens op te nemen tegen de ene vijand, maar niet tegen de andere (Riley-Smith, 2003). Ten tweede heerste er bij veel kruisvaarders het gevoel dat de kruistocht een wraakoefening was voor de kruisiging van Jezus (Riley-Smith, 2003). Uit één bron blijkt dat de kruisvaarders in Mainz geloofden dat zij de dood van Jezus wreekten door de plaatselijke joodse gemeenschap uit te roeien (Riley-Smith, 2003).

Het aantal kruisvaarders dat tussen 1096 en mei 1097 in Constantinopel aankwam was vele malen groter dan wat keizer Alexius Comnenus verwacht had. (Tyerman, 2006). In plaats van een kleine gedisciplineerde legermacht stond er een slecht georganiseerde horde voor zijn stadsmuren. Uit vrees voor voedselrellen en andere vormen van geweld zorgde Alexius er voor dat de kruisvaarders (een term die overigens pas vanaf de dertiende eeuw werd gebruikt) al snel hun reis voortzetten, nadat hij de leiders van de Kruistocht eerst had laten zweren dat alle door de kruisvaarders ingenomen gebieden aan het Byzantijnse Rijk zouden worden teruggeven (Gaposchkin, 2013). Jeruzalem en de omringende gebieden waren immers oorspronkelijk Byzantijns bezit geweest. Halverwege 1097 maakten de kruisvaarders hun oversteek naar het hedendaagse Turkije. Hun opmars verliep aanvankelijk voorspoedig; de stad Nicea werd ingenomen en in juni 1097 aan het Byzantijnse Rijk overgedragen, en in de slag bij Dorylaeum werd in juli een groot Turks leger verslagen. Halverwege Constantinopel en Jeruzalem liep de kruistocht echter vast bij de stad Antiochië. Na een belegering van acht maanden viel deze stad uiteindelijk op 3 juni 1098 in handen van de

inmiddels uitgehongerde kruisvaarders, maar alweer vijf dagen later zagen de kruisvaarders zich op hun beurt belegerd door een moslimleger. Het moraal onder de kruisvaarders bereikte een dieptepunt, totdat een monnik de Heilige Lans vond. Hoewel onder historici sterk aan de authenticiteit ervan wordt getwijfeld, inspireerde deze gebeurtenis de kruisvaarders zó, dat ze er in slaagden om de belegering te doorbreken (Madden, 2013).

Op 7 juni 1099 arriveerde de Eerste Kruistocht, inmiddels sterk uitgedund, eindelijk bij de muren van Jeruzalem. Op dat moment bestond het kruisvaardersleger uit nog maar 14.000 soldaten en een onbekend aantal volgelingen (Tyerman, 2006). Van een langdurige belegering als bij Antiochië kon in het geval van Jeruzalem geen sprake zijn; het landschap om de stad was onherbergzaam en de dreiging van een ontzettingsleger van moslims was voortdurend aanwezig. Daarnaast was het voor de sterk uitgedunde kruisvaarders vrijwel onmogelijk om de stad volledig te omsingelen (Tyerman, 2006). Het leger van de christenen verdeelde zich in twee groepen (zie ook de afbeelding onderaan). Hertog Godfried van Bouillon stelde zich met de hertogen van Vlaanderen en Normandië op bij de noordelijke

muren van de stad terwijl graaf Raymond van Toulouse zich in eerste instantie bij de westelijke muren positioneerde en een paar dagen later opschoof naar de zuidelijke kant van de stad (Armstrong, 2005). Deze twee groepen handelden onafhankelijk van elkaar, en boekten weinig vooruitgang in de eerste paar dagen van de belegering. Gebrek aan hout voor de bouw van belegeringswerktuigen en de sterkte van de stadsmuren bleven de voortgang van de belegering in de weg staan. Op 17 juni arriveerde weliswaar een vloot uit Genua met versterkingen, maar het waren niet de extra troepen die voor de kruisvaarders van doorslaggevend belang zouden zijn. Dat waren wel de schepen waarmee de Italianen naar het



De belegering van Jeruzalem, 1099

Heilige Land waren gekomen. Deze werden

ontmanteld en het hout werd gebruikt voor de bouw van twee belegeringstorens.

Het garnizoen van de stad, geleid door de Fatimidische gouverneur Iftikhar al-Dawla, bestond vooral uit Egyptische soldaten en lokale milities, waaronder troepen uit de Joodse gemeenschap van Jeruzalem (Tyerman, 2006). Hoeveel troepen Iftikhar al-Dawla in totaal onder zijn bevel had is niet bekend. Christelijke bronnen schrijven dat het moslimgarnizoen van de stad uit 40.000 man bestond. Een andere bron gaat zelfs zo ver dat hij het aantal verdedigers van Jeruzalem op 60.000 stelt, maar deze cijfers zijn hoogstwaarschijnlijk sterk overdreven (Cline, 2004). Omdat de stad niet volledig omsingeld was door de kruisvaarders kon al-Dawla nog steeds berichten van buiten Jeruzalem ontvangen, en was daarom op de hoogte van het feit dat er een groot Egyptisch leger onderweg was om de stad te ontzetten. Voor het garnizoen van de stad was de belegering dus vooral een kwestie van wachten op hulp. Voor de kruisvaarders, die ook achter het bestaan van het ontzettingsleger waren gekomen, betekende dit nieuws dat er haast geboden was (Tyerman, 2006). Voordat de definitieve aanval op Jeruzalem begon, ondernam het volledige kruisvaardersleger eerst een religieuze processie om de stad heen. Na drie dagen gevestigd te hebben liepen de kruisvaarders op 8 juli blootsvoets om de muren van de stad heen, in navolging van de oudtestamentische Jozua die om de muren van Jericho had gelopen (Cline, 2004 & Tyerman, 2006).

Enkele dagen later, op 13 juli, werd Jeruzalem van twee kanten tegelijk aangevallen met de nieuwe belegeringstorens, onder leiding van Godfried in het noorden en Raymond in het zuiden (Tyerman, 2006). Het contact tussen de twee legers werd onderhouden door soldaten die met spiegels seinden. Twee dagen lang vonden er felle gevechten plaats aan beide zijden van Jeruzalem. Met name aan de zuidkant werd zeer moeizaam vooruitgang geboekt in de richting van de stadsmuur. Maar in de middag van de 15<sup>e</sup> juni 1099 bereikte de noordelijke belegeringstoren de stadsmuur en betraden de eerste kruisvaarders de Heilige Stad. Wat volgde was een bijzonder hevige slachting. Drie dagen lang doodden en plunderden de kruisvaarders, uitzinnig nu hun jarenlange campagne tot een einde was gekomen, bijna alles en iedereen in de stad. Veel van de verdedigers van de stad vluchtten naar de Tempelberg, maar werden daarbij ingehaald en gedood. Raymond van Aguilers, de kapelaan van Raymond van Toulouse, gebruikte passages uit de Bijbelse Openbaring om het geweld te beschrijven. Enkele overlevenden van deze slachtpartij hadden zich op het dak van

de al-Aqsa moskee verscholen, waar een van de leiders van de kruistocht, Tancred, hun zijn bescherming aanbood (Tyerman, 2006). De volgende dag werden deze gevangenen echter alsnog vermoord (Boas, 2001). De christelijke bronnen over de verwoesting van Jeruzalem gaan in detail in op de manieren waarop moslims gedood werden; er is sprake van martelingen, onthoofdingen en verminkingen (Armstrong, 2005 & Tyerman, 2006). Fulcher van Chartres vermeldt dat 10.000 moslims onthoofd werden bij de Tempel van Salomo, en dat de christenen de buiken van moslims opensneden omdat zij gehoord hadden dat zij hun goud hadden ingeslikt (Cline, 2004). Niet alleen moslims waren het slachtoffer van de moordpartijen. Ook de joden kregen er van langs. Zij werden in synagogen opgesloten waarna deze in brand werden gestoken; op andere plekken werden hun heilige boeken gestolen. Tijdens de slachting kwamen vele kruisvaarders naar de Heilige Grafkerk om te bidden, waar zij huilend en juichend God prezen, terwijl het bloed van hun slachtoffers nog aan hen kleefde (Tyerman, 2006). Wat er met de christenen gebeurde die in de stad woonden is onduidelijk. Geen van de bronnen noemt het doden van christenen, hoewel deze omissie ook met opzet gedaan kan zijn om de kruisvaarders niet in diskrediet te brengen.

Na drie dagen leek de stad wel een slachthuis. Volgens Willem van Tyrus, die zo'n zeventig jaar na de kruistocht schreef, was de stad gevuld met lichaamsdelen en waren de overwinnaars van top tot teen bedekt met bloed (Cline, 2004). Om de stad op te ruimen werden de moslims die de slachting overleefd hadden gedwongen de lijken buiten de stadsmuren te brengen, waar ze op grote brandstapels verbrand werden. Meteen daarna werden deze moslims zelf vermoord en verbrand. Godfried van Bouillon liet zich tot Koning van Jeruzalem benoemen en brak daarmee zijn belofte dat alle veroverde landen aan de Byzantijnse keizer zouden worden teruggegeven. Het verbreken van deze belofte zou leiden tot een aantal schermutselingen tussen de Byzantijnen en de kruisvaarders, maar er was uiteindelijk weinig dat het Byzantijnse Rijk kon bereiken tegen de kruisvaarders. Jeruzalem werd een van de kruisvaarders-staten, samen met Edessa, Antiochië en Tripoli. In augustus versloegen de kruisvaarders het Egyptische ontzettingsleger, waarmee de Eerste Kruistocht eindigde (Tyerman, 2006). Hoeveel doden er in totaal zijn gevallen bij de belegering en de daaropvolgende plundering van de stad is niet bekend. Latere moslim bronnen noemen een aantal tussen de 40.000 en 100.000, waarvan 70.000 in de al-Aqsa moskee, maar dergelijke



aantallen zijn waarschijnlijk sterk overdreven. Historici schatten de bevolking van Jeruzalem in 1099 op ongeveer 35.000, maar het aantal doden blijft onduidelijk (Cline, 2004).

De overlevenden van de dubbele slachting werden uit de stad verbannen. In de ogen van de kruisvaarders was de stad gezuiverd en om de stad zuiver te houden zouden er alleen christenen mogen wonen. Om te voorkomen dat moslims en Joden naar de stad terug zouden keren werden in 1115 zelfs christenen uit Jordanië naar Jeruzalem verplaatst om de stad te bevolken. Hoewel dit verboden was woonden er toch enkele moslims en Joden in de stad, terwijl de bevolking voor het overgrote deel christelijk bleef. Jeruzalem zou tot 1187 een grotendeels christelijke stad blijven. Toen werd de stad ingenomen door Saladin, die de stad weer openstelde voor alle drie de religies, hoewel de christenen wel beperkt werden in hun bewegingsvrijheid en entreegeld moesten betalen (Boas, 2001).

## Jeruzalem en de Eerste Kruistocht: een sociale analyse

De situatie in Jeruzalem van voor, tijdens en na de Eerste Kruistocht is in het voorgaande hoofdstuk gedetailleerd beschreven vanuit historisch perspectief, waarbij aandacht is besteed aan de ontwikkeling van zowel joden, christenen als moslims.

Dit vormt een goed uitgangspunt om dieper in te gaan op de sociale verhoudingen tussen de drie bevolkingsgroepen vanuit het disciplinair perspectief van Algemene Sociale Wetenschappen. Alvorens aan deze sociaalwetenschappelijke analyse te beginnen dient echter een voorbehoud te worden gemaakt.

ASW is een jonge discipline die zich bezighoudt met *actuele* sociale vraagstukken over arbeid, zorg, welzijn, jeugd en multiculturalisme; thematiek waar men zich niet bewust mee bezighield in de periode van de Eerste Kruistocht. Er kleeft misschien een bezwaar van anachronisme aan de toepassing van moderne theorieën en concepten op een ver verleden, waarin de gebruikte theorieën en concepten nog niet bestonden. Anderzijds is ASW een interdisciplinair veld waarin inzichten van Antropologie, Sociologie en Psychologie gecombineerd worden. Een *sociale* discipline met dergelijke samengesmede krachten kan van grote waarde zijn voor het verhelderen van de *sociale* verhoudingen in Jeruzalem rond 1099.

Er is nog een reden waarom ASW hierbij van nut kan zijn: historici vinden de periode rond de Eerste Kruistocht een moeilijk tijdvak. Er bestaat enige verdeeldheid binnen de geschiedwetenschap over het reconstrueren van de gebeurtenissen (Nicole, 2003). Waarom zou een moderne discipline als ASW dan hier niets aan kunnen toevoegen? Het extrapoleren van moderne theorieën op een ver verleden zou wellicht vruchten kunnen afwerpen.

In dit hoofdstuk zullen daarom sociaalwetenschappelijke theorieën over multiculturalisme en religieuze conflicten de revue passeren, waarbij – indien nodig – de drie voornaamste bevolkingsgroepen los van elkaar besproken zullen worden.

### **Jeruzalem als multiculturele samenleving**

In het historische hoofdstuk kwam al naar voren dat er vóór de Eerste Kruistocht vooral christenen, joden en een kleine moslimgemeenschap in Jeruzalem woonden. Jeruzalem werd op dat moment bestuurd door de islamitische Fatimiden, met als gevolg dat de moslims ondanks hun geringe aantal de meeste privileges hadden. Christenen en joden

werden daarentegen als tweederangsburgers beschouwd en moesten moslims altijd voorrang verlenen (Ford, 2004). Omdat er blijkbaar sprake was van verschillend beleid voor verschillende bevolkingsgroepen lijkt een bespreking van moderne theorieën aangaande *multiculturalisme* op haar plaats.

Er zijn binnen het multiculturalisme twee werkdefinities die vaak worden gebruikt in de sociaalwetenschappelijke literatuur: het *descriptief multiculturalisme* en het *normatief multiculturalisme* (Kymlicka, 1995). Het descriptief multiculturalisme heeft, zoals de naam al doet vermoeden, een beschrijvend karakter: er wordt simpelweg bedoeld dat er meerdere culturen in een bepaald gebied aanwezig zijn. Het normatief multiculturalisme daarentegen is de aanduiding van een maatschappelijk en politiek standpunt dat gelijkheid veronderstelt van verschillende culturele, etnische en godsdienstige gemeenschappen binnen een bepaald afgebakend bestuurlijk gebied (Taylor, 1992). We zagen al dat de heersende moslims de joden en christenen niet als hun gelijken behandelden, wat betekent dat er niet aan de (normatieve) veronderstellingen van het normatief multiculturalisme werd voldaan. Dit betekent uiteraard niet dat de samenleving toentertijd niet voldeed aan de (descriptieve) criteria van het descriptief multiculturalisme. Op één punt werd opmerkelijk genoeg wél voldaan aan de normatieve vorm van het multiculturalisme: de moslims lieten christelijke en joodse geloofspraktijken over het algemeen wel toe, zoals blijkt uit het erkennen van religieuze feestdagen en het toestaan van de bouw van kerken en synagogen (Nicole, 2003). Maar afgezien hiervan kunnen er in de periode vóór de Eerste Kruistocht geen andere vormen worden aangewezen van wat we nu multicultureel beleid zouden noemen. Dit is te verwachten, omdat multicultureel beleid een uiting is van normatief multiculturalisme, dat weer van totale multiculturele gelijkwaardigheid uitgaat.

In de periode na de Eerste Kruistocht is op het gebied van ongelijkheid van culturen wel wat veranderd. De moslimheersers hadden toen plaatsgemaakt voor de christenen, die de stad met harde hand regeerden. Vergeleken met de moslims waren ze zeker strenger, aangezien zij joden en moslims actief uit de stad probeerden te weren (Nicolle, 2003).

Het is uiteraard niet meer dan vanzelfsprekend dat de uit drie religieuze groeperingen bestaande samenleving in Jeruzalem destijds aan het descriptief multiculturalisme voldeed, en men kan dan ook zich afvragen of dit überhaupt wel het

vermelden waard is. Toch is een koppeling met de multiculturele terminologie nodig om een sociaalwetenschappelijke analyse mogelijk te maken.

### ***Chosen trauma***

Nu aan het eind van de vorige alinea de koppeling met het sociaalwetenschappelijke domein gemaakt is, kunnen er (moderne) multiculturalistische theorieën hieraan gekoppeld worden.

Een voorbeeld van zo een theorie is het *chosen trauma* bedacht door professor in de psychiatrie Vamik Volkan. Hierbij wordt er gerefereerd naar de mentale representatie van een gebeurtenis waarbij een grote groep mensen is geconfronteerd met drastische verliezen, een hulpeloos gevoel en slachtofferschap veroorzaakt door een andere groep. De vernederde groep deelt deze *humiliating injury* (Volkan, 1999). Deze 'wond' zorgt voor een hechte band bij de slachtoffers, maar kan ook leiden tot bijvoorbeeld wraakgevoelens. Volkan is van mening dat wanneer de groep die is vernederd het trauma niet kan verwerken, zij deze onbewust doorgeven aan de volgende generatie en het trauma hierdoor transgeneratieel wordt. Het trauma kan dan, doordat mensen hier onbewust voor 'kiezen', een *identity-marker* worden van een grote groep mensen (Volkan, 1999). Het *chosen trauma* representeert dan als het ware de bevolkingsgroep.

Wat heeft het idee van het *chosen trauma* te maken met de Eerste Kruistocht? De inname van Jeruzalem door de moslims zou als een *humiliating injury* gezien kunnen worden, wat het gedeelde leed onder de christenen versterkt heeft. Met de *humiliating injury* zijn er ook wraakgevoelens ontstaan, die de christenen motiveerden om geweld te gebruiken tegen de moslims.

Het verlies van Jeruzalem zou daarmee een verbindend element van de christenen genoemd kunnen worden en vormt al met al het *chosen trauma*.

### ***Groep polarisatie***

Naast chosen trauma kunnen theorieën over groep polarisatie verklaren hoe verhoudingen tussen bevolkingsgroepen tot stand komen. Groep polarisatie is een fenomeen dat veel onderzocht is in de context van sociale beïnvloeding. Sociale psychologen Moscovici en Zavalloni formuleerden in 1969 het zogenaamde 'risky shift' fenomeen (Stoner, 1961) dat stelde dat subjecten na een groepsdiscussie de neiging hadden extreme beslissingen te

nemen door toedoen van risicofactoren. Moscovici en Zavalloni toonde aan dat het nemen van extreme beslissingen na een groepsdiscussie niet zozeer te maken had met risicofactoren, maar eerder met het gedrag van subjecten (Rodrigo & Ato, 2002). De sociale en theoretische relevantie van het onderzoek werd wereldwijd erkent door verschillende wetenschappers. Uit het onderzoek vloeide de term *group polarization*, waarmee er dus bedoeld wordt dat discussies *binnen* bevolkingsgroepen voor grotere tegenstellingen *tussen* bevolkingsgroepen kunnen zorgen. Dit idee is zeer zeker van toepassing op de sociale verhoudingen ten tijde van de Eerste Kruistocht.

In het historisch gedeelte is naar voren gekomen dat de Eerste Kruistocht ontstaan is naar aanleiding van de woorden van paus Urbanus II. Iedereen die mee zou doen met de Eerste Kruistocht zou verlost worden van alle zonden omdat het de wil van God is. Maar om zijn betoog te bekrachtigen, maakte Urbanus tijdens zijn uitspraak flink onderscheid tussen christenen en niet-christenen. Hij sprak over niet-christenen als “het zwakke ras”, “de barbaren” en “de vijanden van de Heer” (Rubinstein, 2011). Door deze woorden werd het gevoel van superioriteit bij de christenen steeds groter. In feite zou er gesteld kunnen worden dat christenen volgens hen de enige *mensen* waren. Andere bevolkingsgroepen werden niet betiteld als groepen mensen, waardoor het geweld tijdens de Eerste Kruistocht gemakkelijker te rechtvaardigen werd voor de kruisvaarders.

### **Jeruzalem als stad van religieus conflict**

Vandaag de dag speelt religieus conflict nog steeds een grote rol in Jeruzalem. Er is nog steeds veel strijd tussen het Joodse deel van de bevolking en de Palestijnse moslims. Jeruzalem is gedurende een groot deel van zijn geschiedenis het strijdperk geweest van conflicterende religies, en dat geldt zeker voor de periode rond de Eerste Kruistocht.

In het vorige hoofdstuk bleek al dat Jeruzalem altijd een belangrijke stad is geweest voor zowel jodendom, christendom als islam. In historische bronnen wordt de Eerste Kruistocht vaak aangeduid als een strijd tussen religies: de christenen aan de ene zijde, de joden en de moslims aan de andere. Een goede reden om de Eerste Kruistocht inderdaad als *religieus* conflict te bestempelen is het feit dat paus Urbanus II de christenen had opgeroepen om deel te nemen aan de oorlog tegen de moslims en hen toezegde dat ze volledig van hun zonden verlost zouden worden wanneer ze dit deden (Tyerman, 2006). In

het gedeelte over groep polarisatie kwam ook goed naar voren dat paus Urbanus II de christenen ook nog eens motiveerden door een duidelijk “wij tegen hen”-beeld te schetsen. Waar de oorspronkelijke reden voor de oorlog tegen de islamitische overheersers mogelijk lag in de wens van het Byzantijnse rijk om verloren grondgebied terug te veroveren, had de oorlog met de woorden van paus Urbanus II een religieus karakter gekregen.

Zeven procent van alle oorlogen tot nu toe is gevoerd om religieuze redenen (Axelrod & Phillips, 2004). Toch zijn er ook onderzoekers in de (sociale) wetenschap die aangeven dat men eigenlijk niet van religieuze conflicten kan spreken omdat alle oorlogen die als religieus bestempeld worden in werkelijkheid seculiere (economische, politieke) oorzaken hebben (Cavanaugh, 2009). Met betrekking tot de Eerste Kruistocht zou dan wellicht de Byzantijnse herovering de primaire reden zijn, en de religieuze factor slechts een secundaire rol spelen.

De term “religieus conflict” is aan de ene kant te vaag en aan de andere kant te rechtlijnig: te vaag omdat religieuze conflicten nooit bij uitstek religieus zijn, en te rechtlijnig omdat het blote descriptieve feit dat een strijd zich tussen religies voltrekt op zichzelf tamelijk nietszeggend is (vgl. het descriptieve multiculturalisme). Daarom is het veel nuttiger om in te gaan op concrete zaken die met religieuze conflicten te maken hebben dan op de term zelf. Hieronder zal om die reden worden ingegaan op de verhouding tussen religie en geweld met gebruikmaking van de *just war theory*.

## **Religie en geweld**

De woordcombinatie “religie en geweld” lijkt een *contradictio in terminis*. Dit omdat religie meestal tegen geweld gekant is en zich sterk maakt voor liefde en vrede. Maar tegelijkertijd bevatten religieuze boeken verhalen over geweld en oorlog; dit geldt zelfs voor boeken van religies die liefde en vrede prediken (Selengut, 2008). Religie bezit dus een bepaald vermogen om geweld met de mantel der liefde te bedekken. Bij de teksten over geweld staan ook wel eens afbeeldingen die dit geweld lijken te verheerlijken, of althans lijken aan te geven dat het niet verkeerd is om uit religieuze motieven geweld te plegen (Juergensmeyer, 2004).

Er zijn in de loop van de geschiedenis van de sociale wetenschappen diverse theorieën ontwikkeld met betrekking tot de verhouding tussen religie en geweld. Het model van antropoloog René Girard is daarvan een nog steeds invloedrijk voorbeeld, mede doordat

het op bijna elke sociale groep kan worden toegepast (Hall, 2001). Girards model heeft vooral betrekking op opoffering: het sterven voor een groter goed. Dit is met het oog op de Eerste Kruistocht een uiterst relevant model, aangezien de christenen in Jeruzalem destijds bereid waren tot de dood te strijden (Nicolle, 2003).

Girard ziet (religieuze) opoffering als de uitkomst van een cyclus van geweld die weer afgeleid is van *mimesis* (nabootsing): er is sprake van een denkbeeldige rivaliteit die zich richt op (en zich uit in) het verlangen naar objecten die de Ander hoog in het vaandel heeft staan. Deze denkbeeldige rivaliteit kan niet worden uitgeschakeld, wat maakt dat men een “surrogaatslachtoffer” benoemt dat vervolgens het object van collectieve slachting wordt. Omdat dit slachtoffer zich vaak niet goed kan weren, worden de daders niet gestraft en komt er ten slotte een einde aan deze geweldcyclus. Tegelijkertijd wordt het geweld gesacreerd: heilig verklaard door het positieve ervan te benoemen en het negatieve daarvan af te scheiden. Een religieuze zuivering vindt plaats op grote schaal door het vernietigen van degenen die het kwaad representeren, waardoor het in de kern niets anders is dan het benoemen van een zondebok (Girard, 1986 in Hall, 2001).

Dit model van Girard is terug te zien bij de Eerste Kruistocht. Hier is de islam de denkbeeldige rivaal en wordt er door de christenen verlangd naar Jeruzalem, dat de Ander (in dit geval dus de moslims) ook hoog in het vaandel heeft staan. Omdat de christenen niet direct met de islam als zodanig kunnen vechten, wordt deze vervangen door surrogaatslachtoffers: de moslims in Jeruzalem. Zo begint de cyclus van geweld: de moslims kunnen zich niet goed verdedigen omdat ze sterk in de minderheid zijn, met een collectieve slachting uitgevoerd door de christenen als gevolg. Het uitmoorden van de moslims wordt heilig verklaard; het positieve (de volledige verlossing van zonden) wordt daarbij gescheiden van het negatieve (het doden van onschuldige mensen); en er komt een einde van de cyclus, die in feite begonnen is met het aanwijzen als zondebok van de moslims in Jeruzalem.

Het model van Girard biedt een goede sociale verklaring voor het ontstaan van religieuze conflicten als de Eerste Kruistocht en toont zo zijn tijdloosheid. De christenen bleven dit model na de Eerste Kruistocht bijvoorbeeld toepassen om conflicten tegen niet-christenen te rechtvaardigen, en de geschiedenis kent nog veel meer conflicten die dit model bevestigen.

### ***Just war theory***

De zogenoemde *just war theory* (JWT), afgeleid van het Latijnse *ius bellum iustum*, is een doctrine die stelt dat het voeren van oorlog moreel gerechtvaardigd kan worden aan de hand van een aantal criteria (Guthrie & Quinlan 2007). Het concept van een 'rechtvaardige oorlog' wordt voor het eerst gebruikt in het Indiase epos *Mahabharata*. In dit verhaal voeren vijf regerende broers een onderlinge discussie over de vraag of geweld te rechtvaardigen is. Na lang overleg komen ze met een aantal criteria voor rechtvaardigheid binnen oorlogsvoering: proportionaliteit (strijdwagens mogen alleen andere strijdwagens aanvallen, geen ruiters of voetsoldaten), eerlijke middelen (geen vergiftigde pijlen), een eerlijk doel (geen aanvallen uit woede) en een goede behandeling van gevangenen en gewonden (Robinson, 2003).

Binnen het christendom waren Augustinus en Thomas van Aquino de eerste theoretici die zich bezighielden met een christelijke versie van de JWT. Augustinus stelt in de eerste plaats dat christenen niet direct aan geweldpleging mogen doen, maar voegt daar wel aan toe dat God "het zwaard om een goede reden aan de regering gegeven heeft". Volgens hem hoeven christenen zich niet te schamen zolang ze vechten voor vrijheid en vrede. Augustinus geeft ook aan dat christenen die uit gehoorzaamheid aan het goddelijke bevel geweld plegen geen zonden begaan. Het geweld is dan gerechtvaardigd en het gebod "Gij zult niet doden" is niet op hen van toepassing (Schaff, 1886).

Thomas van Aquino gaat door in de lijn van St. Augustinus en formuleert drie redenen waarom het voeren van oorlog gerechtvaardigd kan worden. Ten eerste is een oorlog rechtvaardig als deze door een goedwillende staat wordt geïnitieerd, waarbij hij het meer specifiek heeft over de goede zaak van vrede op aarde en vrede voor God. Ten tweede stelt Thomas dat er geen oorlog gevoerd mag worden ten behoeve van het eigenbelang van de natie. Wel geeft hij aan dat het heroveren van land of andere goederen een goede reden voor oorlogsvoering zou kunnen zijn.

De laatste reden lijkt enigszins op de eerste, die stelt dat vrede altijd het centrale motief moet zijn voor het geweld. Volgens Thomas van Aquino moeten zowel de staat als de soldaten zich hier continu bewust van zijn (Aquinas in Britannica, 1952).

Opvallend is dat zowel Augustinus als Thomas een verklaring heeft voor het ontstaan van de Eerste Kruistocht: de christenen vochten tijdens de Eerste Kruistocht uit naam van



goddelijke gehoorzaamheid, er werd gevochten om land terug te veroveren en er werd een goddelijk bevel opgevolgd. Paus Urbanus II heeft zich ongetwijfeld verdiept in de werken van Augustinus, die ruim zes eeuwen eerder leefde. De werken van Thomas verschenen weliswaar na de Eerste Kruistocht maar zijn uiterst relevant voor de JWT, omdat ze de ideeën van Augustinus verder uitgewerkt hebben. Wat daarbij vooral opvalt is de ambivalentie, vooral bij Thomas. Met name diens tweede reden is enigszins dubbelzinnig, waar het gaat om het heroveren van land als legitieme reden tegenover het eigenbelang van de natie als illegitieme reden. Is er wel een duidelijke scheidslijn tussen het eigenbelang van de natie en een als rechtvaardig te beschouwen herovering? Dit laat eens te meer zien dat teksten, met name van religieuze aard, desgewenst zo geïnterpreteerd kunnen worden dat ze allerlei oorlogen en andere vormen van geweld rechtvaardigen.

Aan het einde van de 20<sup>e</sup> eeuw onderscheidt men met betrekking op JWT de volgende drie fases: *ius ad bellum* (het recht om oorlog te gaan voeren), *ius in bello* (het recht tijdens de oorlog) en *ius post bellum* (het recht na de oorlog). De eerste fase bestaat uit criteria die tot zowel de Mahabharata als Augustinus en Thomas van Aquino zijn te herleiden, zoals proportionaliteit en een competente autoriteit die de juiste afwegingen maakt. De tweede fase bestaat uit criteria voor legitieme oorlogsvoering. Zo mag er alleen maar geweld gepleegd worden tegen andere militaire doelen en niet tegen burgers en/of andere neutralen. Ook moeten er niet meer slachtoffers vallen dan nodig en dienen gevangenen eerlijk behandeld te worden. De laatste fase houdt zich bezig met zaken als het goed beëindigen van een oorlog, het voeren van goede onderhandelingen tussen winnaars en verliezers, en het maken van onderscheid tussen soldaten en burgers. Zo mogen alleen de soldaten bestraft worden en niet de burgers (Childress, 1978). Waar de verklaringen van Augustinus en Thomas van Aquino nog enigszins dichtbij de Eerste Kruistocht stonden, valt de moderne JWT er nauwelijks mee te rijmen. De grote slachting die de kruisvaarders uitvoerden heeft niets te maken met proportionaliteit, legitieme oorlogsvoering of met een goede onderhandeling tussen de winnaars en de verliezers. Alles wat niet christelijk was werd uitgemoord door de kruisvaarders. De enige vorm van hoffelijkheid die erkend zou worden volgens theoretici van de moderne JWT, is het feit dat Iftikhar ad-Daula (islamitische heerser van Jeruzalem) de mogelijkheid had de stad te verlaten met een bewaker voordat deze ingenomen werd door de kruisvaarder.

Zojuist is aangetoond dat het ontstaan van de Eerste Kruistocht goed verklaard kan worden met de *ius ad bellum*-verklaringen die deels geïnspireerd zijn op ideeën uit de Mahabharata en de werken van Augustinus. Maar er is tijdens de Eerste Kruistocht niet of nauwelijks voldaan aan de criteria van *ius in bello* of *ius post bellum*. In Jeruzalem vond een collectieve slachting plaats waarbij veel onschuldige islamitische burgers om het leven kwamen. Vaak kregen deze burgers niet de kans om zich over te geven en werden ze ter plekke vermoord (Nicolle, 2003). Hierdoor zijn er ook weinig moslims gevangen genomen en zelfs de gevangenen die er waren werden al snel om het leven gebracht (Tyerman, 2006). Er is misschien een milde vorm van *ius post bellum* te herkennen in het feit dat de Fatimidische leider Iftikhar al-Dawla bij zijn overgave aan de kruisvaarders geëscorteerd door zijn lijfwachten de stad mocht verlaten (idem).

Wat kunnen we zeggen over de sociale verhoudingen tussen christenen, joden en moslims in Jeruzalem? Girards theorie over religie en geweld en de verschillende versies van de JWT kunnen goed verklaren waarom de christenen massaal aan het moorden gingen. Ze waren, geïnspireerd door de boodschap van paus Urbanus II en die zij interpreteerden als indirect de boodschap van God, overtuigd van de inferioriteit van joden en moslims. Waar het moslimgezag joden en christenen nog tot op zekere hoogte rechten had verleend, betoonden de christenen zich een stuk harder. Joden en moslims zouden na de inname van de stad door de kruisvaarders niet langer welkom zijn in het koninkrijk Jeruzalem.

## Integratie van de Disciplinaire Inzichten

In de vorige twee hoofdstukken zijn de inzichten vanuit Geschiedenis en Algemene Sociale Wetenschappen over de sociale veranderingen in het Jeruzalem van de middeleeuwen uiteen gezet. In dit hoofdstuk zullen deze inzichten worden geïntegreerd om een antwoord te geven op de hoofdvraag *Hoe veranderden de sociale verhoudingen in Jeruzalem door de Eerste Kruistocht?* Voordat deze integratie plaatsvindt zullen de belangrijkste inzichten van beide disciplines nogmaals kort gepresenteerd worden.

De discipline Geschiedenis leverde een aantal belangrijke inzichten op. Allereerst toonde deze discipline de relatie tussen de drie voornaamste bevolkingsgroepen van Jeruzalem met de stad aan. Voor zowel de joden, moslims en christenen was en is de stad van bijzonder groot religieus belang. Ook leverde Geschiedenis inzichten op over hoe de drie religies zich vestigden in Jeruzalem en hoe zij met elkaar samen leefden in één stad. Onder het bewind van de islamitische Fatimiden, die de stad van 638 tot 1099 bestuurden, mochten joden en christenen hun religie beoefenen, mits zij zich aan enkele beperkingen hielden. Het historische hoofdstuk ging vervolgens dieper in op de Eerste Kruistocht en hoe deze tot stand kwam. Paus Urbanus II riep in zijn beroemde speech bij Clermont op tot de verovering van Jeruzalem, een oproep die ongekend veel gehoor kreeg. De Eerste Kruistocht wist na een lange tocht Jeruzalem in te nemen, waarna de uitzinnige kruisvaarders een massaslachting aanrichtten onder de bevolking van de stad. De weinige moslims en joden die deze slachting overleefden werden uit Jeruzalem verbannen. In het nieuwe christelijke koninkrijk Jeruzalem waren zij niet meer welkom.

Algemene Sociale Wetenschappen heeft met behulp van multiculturalistische theorieën aan kunnen tonen hoe bevolkingsgroepen elkaar beschouwen en hoe dit tot stand komt. Buiten het feit dat voor de inname van Jeruzalem de heersende moslims geloofspraktijken van joden en christenen toelieten, was er niet echt sprake van multicultureel beleid. Maar ideeën met betrekking op het multiculturele - *chosen trauma* en groep polarisatie - kunnen goed verklaren hoe de christenen dermate hecht en wraakzuchtig zijn geworden om zo vanuit een superioriteitsgevoel op kruistocht te gaan. Met name *chosen trauma* verklaart aanzienlijk hoe de inname van Jeruzalem door de moslims als katalysator werkte voor de

wraakgevoelens van de christenen, die hen vervolgens motiveerden om op kruistocht te gaan. De woorden van Urbanus II maakten de koppeling tussen groep polarisatie en theorieën over religieus geweld mogelijk, met name met de *just war theory*. Deze beschrijft, samen met het model van Girard, hoe de kruisvaarders het geweld tegen de niet-christenen rectificeerden door het idee van oorlog voeren vanuit Gods wil. Niet-christenen werden daarbij bijna als niet-menselijk gezien, waardoor het geweld gemakkelijker te legitimeren werd. De verhoudingen tussen bevolkingsgroepen worden daarmee duidelijk geschetst: joden en moslims zijn geen mensen in de ogen van de christenen en daarmee inferieur.

### **Common Ground**

Om de inzichten van deze twee disciplines te verenigen hebben wij ervoor gekozen om gebruik te maken van de *Theory Extension*, oftewel extensietechniek van Repko. Deze techniek houdt in dat een theorie of een inzicht wordt uitgebreid, zodat deze elementen bevat die door een andere discipline wordt geïdentificeerd (Repko, 2012). In het geval van dit onderzoek zijn de concepten en aannames die door de disciplines gebruikt zijn namelijk wel verschillend van elkaar, maar niet tegenstrijdig. De twee disciplines leveren verschillende invalshoeken op dezelfde gebeurtenissen, maar dat betekent niet dat deze invalshoeken niet samen kunnen werken.

Een voorbeeld hiervan is de speech van Paus Urbanus II bij Clermont. In het historische hoofdstuk wordt deze speech als een historisch proces beschreven; als reactie op de hulpkreet van de Byzantijnse keizer riep Urbanus op tot een gewapende expeditie naar het Heilige Land om Jeruzalem te heroveren. Eenieder die aan deze expeditie deelnam zou van al zijn zonden verlost worden. Hierbij had hij volgens historici meerdere motivaties kunnen hebben, zoals het vergroten van het prestige van de Kerk of zuiver religieuze redenen. Algemene Sociale Wetenschappen heeft een andere invalshoek op deze gebeurtenis. Urbanus presenteerde de verovering van Jeruzalem door de moslims als een *chosen trauma* en polariseerde met zijn taalgebruik de niet-christenen. Door de kruistocht vervolgens te koppelen aan de *just war theory* kon hij deelnemers verlossen van hun zonden. Algemene Sociale Wetenschappen kan zo dus meerdere sociologische theorieën verbinden aan een historische gebeurtenis, om tot een beter begrip van deze gebeurtenis te komen.

Een belangrijke overeenkomst tussen de disciplines is dat beide gebruikmaken van historische bronnen. Er zit echter wel een verschil in de manier waarop, aangezien ASW de bronnen als casussen gebruikt om problemen van het heden op te lossen, iets wat zelden gebeurt binnen de discipline Geschiedenis. Tegelijkertijd kijken ASW en Geschiedenis anders naar de bronnen rond deze cases, met name als het gaat over het gebruik van concepten: Geschiedenis kijkt op een hele andere manier naar concepten dan ASW. Sterker nog, er kan gesteld worden dat Geschiedenis niet expliciet gebruikmaakt van concepten, als we de filosofische benadering hanteren: een eenheid van cognitie, waarbij de mentale voorstelling van een of meer ideeën worden samengevat in een hogere rangorde van verwante verschijnselen of abstracte relaties van gelijke aard (Stanford, 2011). Concepten van zo een aard kent Geschiedenis niet.

Het lijkt misschien een anachronisme om moderne sociologische theorieën toe te passen op een historische casus. Wij zijn ons sterk bewust van de beperkingen die aan een sociologisch onderzoek zitten bij het behandelen van een dergelijke casus. Het is immers onmogelijk om met volledige nauwkeurigheid sociologische uitspraken te doen over een historische periode. Het beste dat gedaan kan worden is om een zo aannemelijk mogelijke theorie te vinden. Toch zijn wij tijdens het onderzoek meerdere sociologische theorieën tegengekomen die toepasbaar bleken te zijn op historische gebeurtenissen. Deze theorieën hebben bijgedragen aan een uitgebreider begrip van zowel de sociale verhoudingen in Jeruzalem als de Eerste Kruistocht, wat niet mogelijk geweest zou zijn als de disciplines individueel naar de hoofdvraag hadden gekeken.

## **Conclusie**

In dit gedeelte van het hoofdstuk gaat ons antwoord op de vraag "*Hoe veranderden de sociale verhoudingen in Jeruzalem door de Eerste Kruistocht?*" gegeven worden. Voordat de Eerste Kruistocht bij Jeruzalem aankwam was de stad descriptief multicultureel; joden, christenen en moslims woonden samen in de stad, hoewel de moslims meer vrijheden genoten dan de overige twee bevolkingsgroepen. Nadat de stad door de kruisvaarders ingenomen werd veranderde dit drastisch. Moslims en joden werden uitgemoord of uit de stad verdreven. Deze verandering is tot stand gekomen door een historisch proces dat ook vanuit sociologisch standpunt behandeld kan worden.

Op het Concilie van Clermont riep paus Urbanus II op tot een kruistocht om Jeruzalem te veroveren. Dat deze stad in handen van moslims was presenteerde hij als een *humiliating injury*. Door moslims en joden te polariseren kon hij het geweld dat de christenen zouden loslaten op deze bevolkingsgroepen rechtvaardigen. De rechtvaardiging van het geweld werd gekoppeld aan het concept van de *just war* om de christelijke soldaten volledig van hun zonden te verlossen. In deze rechtvaardiging is ook de theorie van Girard te herkennen; vanuit christelijk oogpunt vormen de joden en de moslims een surrogaatslachtoffer/zondebok waartegen het geweld heilig verklaard wordt. De sociale verhoudingen in Jeruzalem veranderden dus drastisch, omdat de kruisvaarders beïnvloed werden door een aantal factoren die door moderne sociologische theorieën herkend kunnen worden. Hierdoor zagen zij zichzelf dermate superieur dat er in hun koninkrijk van Jeruzalem geen ruimte was voor andere bevolkingsgroepen.

## Literatuurlijst

### Boeken

- K. Armstrong, *Jeruzalem: One City, Three Faiths* (New York 2005)
- Axelrod & C. Phillips, *Encyclopedia of Wars* (New York 2005)
- A.J. Boas, *Jeruzalem in the Time of the Crusades* (Routledge 2001)
- W. Cavanaugh, *The Myth of Religious Violence: Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict* (Oxford 2009)
- E.H. Cline, *Jeruzalem Besieged: from Ancient Canaan to Modern Israel* (University of Michigan 2004)
- Erdmann, *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens* (Darmstadt 1980)
- N. Ford, *Jeruzalem under Muslim Rule in the Eleventh Century: Christian Pilgrims under Islamic Government* (New York 2004)
- M. Gabriele, *An Empire of Memory: The Legend of Charlemagne, the Franks, and Jeruzalem before the First Crusade* (Oxford 2012)
- M. Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence* (California Press 2004)
- W. Kymlicka *Liberalism, Community, and Culture* (Oxford 1989)
- T.F. Madden, *The Concise History of the Crusades* (Lanham 2013)
- S.S. Montefiori, *Jeruzalem: the Biography* (New York 2011)
- Nicolle, *The First Crusade, 1096-99: conquest of the Holy Land* (Oxford 2003)
- P.F. Robinson, *Just War in Comparative Perspective* (Ashgate 2003)
- A.F. Repko, *Interdisciplinary Research: Process and Theory 2<sup>nd</sup> Ed* (Thousand Oaks 2012)
- S. Schein, *Gateway to the Heavenly City: Crusader Jeruzalem and the Catholic West (1099-1187)* (Ashford 2005)
- Selengut, *Sacred fury: understanding religious violence* (Rowman & Littlefield, 2008)
- C. Taylor "The Politics of Recognition," in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, A. Gutmann (ed.) (Princeton 1994)

- C. Tyerman, *God's War: a New History of the Crusade* (London 2006)

## Artikelen

- St. T. Aquinas. "The Just War." in *The Summa Theologica* (Chicago 1952)
- M.C. Gaposchkin, "The Place of Jerusalem in Western Crusading Rites of Departure 1095-1300", *The Catholic Historical Review Volume 99 number 1* (2013) p. 1-28
- J.F. Childress "Just-War Theories: The Bases, Interrelations, Priorities, and Functions of Their Criteria" *Theological Studies vol 39* (1978) p. 4-27
- J.R. Hall, "Religion and Violence: Social Processes in Comparative Perspective", *Handbook for the Sociology of Religion* (2001) p. 1-35

## Online Teksten

- Augustinus van Hippo, *City of God (426)* (Edinburgh 1886) Bekeken op:  
<http://web.archive.org/web/20130725190746/http://etext.lib.virginia.edu/etcbin/toccer-new2?id=AugCity.xml&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parse&tag=public&part=all>
- H. Hagenmeyer, *Historia Hierosolymitana (1095-1127)* (Heidelberg 1913) Bekeken op: <http://www.archive.org/stream/historiahierosol00foucuoft#page/n5/mode/2up>
- Urban II (1088-1099): Speech at Council of Clermont, 1095, Five versions of the Speech. Bekeken op: <http://www.fordham.edu/halsall/source/urban2-5vers.html#Fulcher>
- Passages uit de Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum, bekeken op: <http://www.fordham.edu/halsall/source/gesta-cde.asp>
- Passages uit het Concilie van Nicea (325), bekeken op: <http://www.fourthcentury.com/index.php/nicaea-325-canons>
- Passages uit het Concilie van Chalcedon (451), bekeken op: <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf214.xi.xv.html>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy, Concepts, bekeken op: <http://plato.stanford.edu/entries/concepts/>



Frank van der Meij 3830632  
Taman Autar 3204980

## Afbeeldingen

Kaart van Jeruzalem tijdens de belegering van de kruisvaarders, uit C. Tyerman, *God's War: a New History of the Crusade* (London 2006), p. 154